

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

DOI 10.5937/kultura1234024K

UDK 028.01/.02

177.6

originalan naučni rad

# ČITANJE I LJUBAV - (RE)KONSTRUKCIJA JEDNOG SEĆANJA

---

**Sažetak:** *U tekstu se ispituje osnovanost analogije između dva carstva Imaginarnog - čitanja i ljubavi. Kroz analizu jedne uspomene, dva dis-kursa se porede na ličnom i opštem planu, kroz prikaz karakterističnih momenata. Čitanje i ljubav se posmatraju kao izuzetni slučajevi „pogrešnog čitanja/razumevanja“, sa zajedničkim korenom u Želji i nedostatku. U svetu koji se menja ispituju se moguće promene u doživljaju ljubavi i čitanja kod „novih čitalaca“ i opštiji značaj ove analogije u ljudskom svetu - svetu metafora.*

**Ključne reči:** *čitanje, ljubav, Imaginarno, Želja, metafora*

Sam pokušaj da pišem o čitanju, da prizovem iz prošlosti onaj osećaj (strast?) koji me je nagonio da uz slabo i nesigurno svetlo noću čitam, bez odustajanja, dok se knjiga konačno ne razreši (u nekoj tragičnoj ili melodramatičnoj katarzi), deluje pomalo anahrono. Ipak, na ovaj pokušaj me tera ne samo lični razlog (tako nebitan i prolazan), već i jedna dosta česta analogija - analogija čitanja i ljubavi. Ako za tu analogiju ima nekog osnova, čitanje/tekst/pismo bi makar u mojoj svesti bilo odbranjeno i dokazao bih sebi ono što *nekako* već znam - da na neki čudan način ne mogu *biti ja* bez mog čitanja i bez *moje* ljubavi, koja je proizvod i istovremeno razlog tog čitanja. Naravno, traženje uzroka te dublje srodnosti možda će mi omogućiti da se zapitam i o sudbini i menama ove dve bitne odlike ljudskog postojanja, u budućnosti.

Zato se pitanje o sudbini čitanja u svetu koji se menja može postaviti i kao pitanje o sudbini ljubavi u istom tom svetu. Pošto su

pitanja lična i odgovori će to biti, bez pretenzije na opšte važenje u onome što je „svet ljudskih stvari”. Tako čitav tekst, kao celina, zahteva i jedan dodatak, pokušaj lične (re)konstrukcije ovog odnosa ljubavi i čitanja. Ovaj ekskurs po formi može delovati veštački, ali je suštinski ilustracija i deo teme, jer i njegov predmet (ljubav) postoji samo u tom čitanju.

Nešto što bi moglo biti apologija čitanja ipak neće biti i apologija ljubavi. U prvom redu, jer će se baviti nemogućom ljubavlju (ili ljubavlju koja to nije *zaista* bila). Time svesno sužavam polje svog interesovanja (i čitalačkog iskustva), ali i govorim nešto o prirodi ljubavnog diskursa koji se može porediti (ali ne i identifikovati) sa čitalačkim diskursom.

Govor o ljubavi je uvek *naknadni* govor, za razliku od čitanja koje ima makar prividno projektivni karakter, ima budućnost. „Kao Priča (Roman, Strast), ljubav je priča koja se dovršava, u svetom smislu te reči: ona je *program* koji se mora ispuniti. Za mene se, naprotiv, ta priča *već dogodila*; jer događaj je sama ta očaranost čiji sam bio objekt i koju naknadno ponavljam (i u tome ne uspevam).”<sup>1</sup>

Dok ulazim u biblioteku koja to više nije (ona je lep i svetao informacioni centar), svestan sam da sam neka neobična, anahrona vrsta, književni dinosaur. Sada sam samo jedna *metafora* naizgled neumitne propasti, koju mlađi gledaju sa strahom i nerazumevanjem. Pitam se da li je propast mog (ljubavnog, strasnog, erotskog) doživljaja čitanja i kraj jedne vrste osećajnosti, jednog tipa ljubavi? Da li će moje dete (za računarnom), u potrazi za linkom koji će ga u beskrajnom odlaganju upućivati na drugi link, voleti drugačije? Ili, ako isto to pitanje formulišemo sa druge strane jednačine: da li će ga na isti način određivati ono što (ni)je pročitao kao što je mene određivala moja lektira?<sup>2</sup> Da li me moje čitanje čini onim što jesam, poput mojih ljubavi i najiskrenijih prijateljstava („nešto što želim da traje zauvek”) i kakve su to čitalačke ljubavi ili „ljubavi u čitanju”?

U suštini, ne upuštajući se još u složena pitanja autorstva, smisla teksta, odnosa čitaoca i pisca, udela jednog i drugog u složenoj ravnoteži dela i baveći se samo onim što se zove umetnička književnost, odnos ljubavi i čitanja pojednostavljeno možemo posmatrati kao odnos dva carstva Imaginarnog, na neki tajanstven način povezana čudnom ekonomijom Želje i odloženog, uvek bitno neurotskog zadovoljstva. Ljubav je, kao i pisanje/čitanje,

---

1 Bart R., *Fragments ljubavnog govora*, Loznica 2011, str. 117.

2 Božić J., Eutimija ili o umetnosti čitanja, *Kultura* br. 120/121, Beograd 2008, str. 275. ”Na kraju se ispostavlja da knjiga i čitalac postaju jedno. Čitalac, koji je slovo u tekstu sveta, proždire knjigu koja je svet. Tako je stvorena kružna metafora za beskonačnost čitanja: mi smo ono što čitamo.”

uvek nekakva pustolovina, iskakanje iz „zgloba” svakodnevnog i uobičajenog: pustolovina subjekta koji mašta (ili izmišlja) i ljubavni odnos (odnos ljubavnika - pisca i čitaoca, zaljubljenog i (imaginarnog) objekta ljubavi).

U oba sveta postoje neumitni zakoni - kod čitanja zakoni priče, a kod ljubavi jedan još fatalniji ritam, koji Julija Kristeva (Julia Kristeva) definiše nemilosrdno i precizno: „Odsustvo, žar, zaborav. Ritam naših ljubavi”<sup>3</sup>. Primitićemo samo da ti zakoni postoje i nećemo ulaziti u novi krug pitanja: ko ih postavlja, da li su objektivni ili bitno subjektivni ili, primenjeno na same delatnosti o kojima je reč, da li su svako čitanje i svaka ljubav jedinstveni ili ima smisla pokušaj da se govori o njihovom diskursu.

1. Prvi stav: zaljubljeni i pisac/čitalac su usamljenici. Obe (ili sve tri?) ove pomalo mitske i fiktivne figure imaju nešto zajedničko - pokušaj da na neki način izađu iz svoje usamljenosti.

Naravno, ono iz čega želimo da izađemo jeste zapravo naše temeljno stanje. Odavno je primećeno da je čitanje debelih, „dosadnih” i „beskorisnih” knjiga siguran pokazatelj velike usamljenosti. Kako činu pisanja pristupamo bez distinkcije pisac/čitalac, očigledno je da su usamljeni i pisac i čitalac. Tako nam Bart (Roland Barthes) neće reći ništa što kao čitaoci već dobro ne poznajemo kad kaže: „Tako se željeno čitanje javlja označeno dvema osnovnim crtama. Zatvarajući se da bi čitao, čineći od čitanja jedno stanje potpune odvojenosti, skrivenosti, čime se čitav svet poništava, čitalac - onaj ko čita - poistovećuje se sa dva druga ljudska subjekta - istinu govoreći veoma slična - čija stanja takođe zahtevaju naglo odvajanje: zaljubljenim subjektom i mističnim subjektom (...) a zaljubljeni subjekt je, kao što znamo, određen izvesnim povlačenjem iz stvarnosti, on se odvaja od spoljašnjeg sveta. Ovo dovoljno dobro potvrđuje da je *subjekt-čitalac, subjekt u potpunosti zatočen pod registar Imaginarnog* (kurziv - N. K.); sve njegovo ekonomisanje zadovoljstvom sastoji se iz sređivanja njegovog dvojnog odnosa prema knjizi (to jest Slici), zatvarajući se da bi bio sam sa sobom, priljubljen uz sebe, s nosom uz sebe, ako smem reći, poput deteta priljubljenog uz Majku i Zaljubljenog obavijenog oko voljenog lica. Sobica koja miriše na iris, to je sam rub Ogledala, mesto gde dolazi do rajskog srašćivanja subjekta i Slike-knjige”<sup>4</sup>. Istu usamljenost (ili usamljenost iste vrste) zapažamo i kod zaljubljenog.

Niko nije usamljen kao onaj koji voli.

---

3 Kristeva J., *Ljubavne povesti*, Sremski Karlovci 2011, str. 266.

4 Bart R., O čitanju, *Reč* br. 55/1, Beograd 1999, str. 235.

---

Da li je ova usamljenost uzrok ili posledica, da li je samo nužni deo jednog „repertoara (ili registra) Imaginarnog” koji tvori ljubav, to nije od presudne važnosti. Ljubav je uvek ona slika odsustva, fatalanog nedostatka koji daje smisao jednoj priči koja se (već) završila. Za našu temu, idealan spoj ova dva diskursa je ljubavno pismo, pisano ili nenapisano, neposlano (ili odbačeno, kao uvek nedovoljno dobro). Jer „pisati pismo znači odrediti se u odnosu na jedno odsustvo - sam sam, drugi mi nedostaje“<sup>5</sup>. Ljubav je tako govor o jednoj odsutnosti, u kome „neuspeh u komunikaciji samo pojačava početnu situaciju samoće, iz koje se rađa čin pisanja. Voleti predstavlja priču: priču koja ima svoj početak, sredinu i kraj, epilog“<sup>6</sup>.

Ova usamljenost ipak upućuje na razvoj dve različite strategije prema Imaginarnom u čitanju/pisanju i ljubavi: dok ljubav konstituiše idealni objekt Imaginarnog, čije je stvarno prisustvo potpuno nebitno (i čak štetno!), pisanje (i čitanje, kao neka vrsta novog/ponovnog pisanja) to Imaginarno zadobija i savladava u jeziku i kroz jezik. Ovu situaciju u odnosu na ljubav karakteriše određeno pristajanje *na prevaru* (i to dvostruko, kod pisca i kod čitaoca) i na određivanje sfere u kojoj je Imaginarno podvrgnuto našim pravilima („ukroćeno”). Ipak, savladano *samo* dok traje knjiga, dok je ne napišemo ili dok je neko ne pročita, ali na nov, *svoj* način, u jednoj novoj avanturi.

Puno i često je govoreno o lažnosti i nedovoljnosti jezika u pokušaju da se ispriča jedna ljubavna priča. Ljubav je onaj topos u kome nas jezik najčešće i najočiglednije izneverava. Ta slika neiskazivosti je ono što svakom pisanju daje privid laži. Pa ipak, kao da pisanja i nema bez te žrtve. Zaista, kad je priča tu, ljubavi više nema. Ona postaje knjiga ili moguća ljubav za nekog budućeg čitaoca. Kako Bart primećuje govoreći o ljubavnom diskursu, ljubav za subjekta mora biti svedena „na bolnu, bolesnu krizu, koju mora preživeti ... ljubavna priča („avantura”) je danak koji zaljubljeni mora da plati svetu ne bi li se s njim pomirio”<sup>7</sup>. Ta nemoć da pišem dok volim, ta nevidljiva granica koja odvaja dva carstva Imaginarnog, pokazuje ipak i njihovu dublju srodnost: „Znati da se ne piše za drugog, znati da me zbog onoga što ću napisati, onaj kog volim (drugi) nikada neće voleti, znati da pisanje ništa ne nadomešta, ništa ne oplemenjuje, da je upravo *tamo gde ti nisi* - to je početak pisanja”<sup>8</sup>.

2. Kroz govor o dva carstva imaginarnog, približavamo se i govoru o njihovim karakteristikama. Najpre, svet zaljubljenog

---

5 Popović-Perišić N., *Literatura kao zavođenje*, Beograd 2004, str. 90.

6 Ibid., str. 91.

7 Bart R., *Fragmenti ljubavnog govora*, Loznica 2011, str. 24.

8 Ibid., str. 124.

---

je, kao i svet čitaoca, idealni svet. Paradoksalno, u svetu zaljubljenog sve je savršeno, ništa ne nedostaje - osim objekta samog. U tipu ljubavi (zaljubljenosti) o kome govorimo kao o srodnom književnom diskursu, to odsustvo objekta se doživljava kao „bol” ili „ljubavna kataklizma” bez koje ljubavi i nema. „Ljubav je sve u svemu bol, iz istog razloga kao što je reč ili pismo. Svaki put je izmišljamo, sa svakom, obavezno jedinstvenom, voljenom osobom... Ukorenjena u želju i zadovoljstvo, iako se u stvarnosti može lišiti i drugog da bi ih tek simbolički ili uobraziljski podstakla, vladavina ljubavi, složićete se, prostire se između dve obale, *narcizma i idealizacije*.”<sup>9</sup> Posmatrajući ovaj bitni okvir ljubavi, izgleda da na neki način i u pisanju/čitanju naslućujemo ove dve „obale” - čitanje je mogućnost da u jednom idealnom i ograničenom svetu i vremenu bez rizika zagospodarimo svojom Željom. Ipak, ovaj zaključak se mora shvatiti uslovno. U kratkom životu književnog dela, rizik čitaoca i pisca je **stvaran**, bar onoliko koliko je stvaran rizik naših ljubavi.

Prisetimo se: ni jedna ekranizacija književnog dela ne može dosegnuti savršenstvo naše imaginacije, jer su književni junaci koje zamišljamo uvek pravi, savršeni, jedinstveni. Film može biti odličan, drugačiji, možda čak i bolji od knjige koja mu je predložak, ali ne kao ostvarenje tog dela, već samo kao novo umetničko delo, kao nova (i ponovo jedinstvena) igra naše uobrazilje. Takođe: niko drugi ne može dosegnuti objekt naše ljubavi (ipak uvek odsutan, imaginaran), koji kao takav, savršen, jedinstven, neponovljiv, postoji kao idealni nedostatak, kao idealizovana slika Želje.

U ljubavi i u čitanju, shvaćenim u ovom ekstremnom i čistom obliku kao hipertrofirana i bolno preosetljiva subjektivnost, koja u ovim aktivnostima doživljava svoje vrhunce, postoji još jedan zajednički osećaj - osećaj da postojimo *božanski*, u nekoj „višoj realnosti”. Istovremeno (ili paralelno) taj osećaj se ispoljava i kao uverenje da je svet književnog dela i svet ljubavi nekako stvarniji i trajniji od realnog (ili kolokvijalno rečeno *stvarnog*) sveta, da smo u čitanju i u ljubavi svesno i svojom voljom (voljom svoje Želje) isključeni iz svega prolaznog, propadljivog, svakodnevnog što postoji oko i kraj nas.

Ipak, postoji cena koja se mora platiti.

U čitanju, kao manje bolna, ali unapred prihvaćena svest o ograničenom trajanju, o knjizi koja se mora završiti. U ljubavi kao apsurdni i narcisoidni zahtev da sve traje zauvek i jasna svest o kraju, o divnoj iluziji čije smo žrtve. Svaka prava

---

9 Kristeva J., op. cit., str. 12-13.

Ljubav mora imati kraj. Taj kraj je istovremeno nesreća, tragedija, ali i usud - ono što konstituše samu ljubav. U analizi ljubavnih obrazaca Zapada, Deni de Ružmon (Denis de Rougemont) primećuje da u zapadnoj književnosti „ne postoje po-vesti o srećnoj ljubavi. Postoje samo romani o smrtnoj ljubavi, odnosno o ljubavi koju sam život izlaže opasnosti i osuđuje na pogibelj”<sup>10</sup>. Prilično redukovano i veštački tražeći izvore toga shvatanja samo kod trubadura i katara, isti autor navodi da je, po sekundarnim izvorima, trubadurska poezija (slika i praizvor kasnije evropske ljubavne poezije) samo „zanosan slavopoj nesrećnoj ljubavi. U čitavoj provansalskoj lirici... postoji samo jedna tema: ljubav; ali nije po sredi srećna, ostvarena i uslišena ljubav (koja uopšte ne nadahnjuje) nego je, naprotiv, u pitanju stalno neuzvraćena ljubav...”<sup>11</sup>.

Da, u ljubavnom govoru smo uvek opasno blizu banalnosti i ki-ča. Kao što su u književnosti samo retka dela prava, ona koja nas obeležavaju i koja pamtimo, tako su i u ljubavi samo retke rečenice one koje govore o neizrecivom. Sve ostalo je brbljanje, ponavljanje klišeja za koje u „ljubavnom ludilu” verujemo da su tako originalni i jedinstveni. Da se događaju samo nama, kao i sama ljubav.

Pomen ljubavnog ludila nas vraća na temu ustrojstva dva sveta Imaginarnog: u književnosti ludilo postoji više kao svest o opoziciji književno - realno, poetsko - svakodnevno, kao romantičarski mit o izdvojenosti i posebnosti pisca, slika Helderlina iz čijeg ludila (za svet) teku najuzvišeniji stihovi. Svet je lud, a književno ludilo postoji kao instrument jedne neophodne dekonstrukcije iz koje će nastati delo. U ljubavi, zaljubljeni je uvek *na granici* ludila (za svet!), ali je nikada ne prelazi. Kao lud, on više nije zaljubljen. Kako primećuje R. Bart u opisu ljubavnog diskursa u kome je jedna od bitnih figura ideja o mogućem ludilu: kao zaljubljeni „imam prava samo na osiromašeno, nepotpuno, *metaforičko* ludilo: ljubav me *skoro* dovodi do ludila ... Stotinu godina se smatralo da je (književno) ludilo sadržano u „Ja je neko drugi”: ludilo je doživljaj depersonalizacije. Za mene, zaljubljeni subjekt sasvim je suprotno ... *Ja nisam neko drugi: uviđam to sa užasom*”<sup>12</sup>.

Postoji još jedna zajednička tačka dva područja Želje da se bude neko Drugi, čitanja i ljubavi. To je specifičan odnos prema vremenu. D. S. Lihačov (Дмитрий Сергеевич Лихачов) je primetio da je pisac/čitalac stalno u procepu između dva vremena, umetničkog i realnog, a svaki čitalac je svedok (i učesnik,

---

10 Ružmon D., *Ljubav i Zapad*, Beograd 2011, str. 13.

11 Ibid., str. 58.

12 Bart R., *Fragmenti ljubavnog govora*, Loznica 2011, str. 146-147.

---

stvaralac) jednog posebnog vremena književnog dela. Takođe, on je i svedok jedne želje, želje da se što duže (zauvek?) prebiva u vremenu jedne knjige, u večnosti.<sup>13</sup> Bez obzira na ovu donekle prevaziđenu i preoštru distinkciju pisca i čitaoca i apsolutizaciju dela kao nezavisnog entiteta, insistiranjem na ovom vremenu karakteru čitanja (i dela), Lihačov je veoma moderan. Možda to nije postmodernistička „retorika temporalnosti” ili Rikerova vremenitost književnih metafora, ali govori nešto o tome da nas vreme „uvlači” u priču. Kao da upravo ovom vremenskom dimenzijom „živimo u priči”. Kako je primetio S. Birkerc (Sven Birkerts): „Ja kažem da je to duboko čitanje: to je moj termin za lagano, asocijativno posjedanje jedne knjige. Ne radi se o tome da mi samo čitamo reči; ne, mi sanjamo svoj život u blizini tih reči”<sup>14</sup>.

Ovim „snovima” smo opet u onom Imaginarnom, ponovo bliski ljubavnom diskursu. Znamo da je „ljubavno vreme” drugačije. Čekanja su beskonačna, duga, a trenuci sa onim koga volimo kratki i uvek nedovoljni. Ali kao što će se videti iz kasnije analize jednog „zaboravljenog” događaja, ljubavno vreme, kao i književno, nije apoteoza i slavljenje večnosti. Pomalo začuđujuće i neočekivano, jedan od najproduktivnijih doživljaja vremena u ljubavi nije večnost (koja je od početka sporna), već zaborav. Takođe, u čitanju postoji taj isti (prividni?) zaborav, one rečenice i likovi koje zaboravljamo posle čitanja, a koje su ipak nezaboravljene, koje su postale deo nas. Pre samog govora o metafori, podsetićemo na Rikerov stav o konstitutivnosti pročitano za nas: ”To artikulisanje jedne metaforičke referencije pomoću metaforičkog smisla ostvariće svoj puni ontološki domašaj samo ako ide dotle da metaforizuje i sam glagol „biti“ i da u „biti kao“ vidi korelat onog „videti kao“ koje sažeto opisuje kao rad metafore... Reći ću da je, za mene, svet zapravo skup referencija proisteklih iz svih vrsta deskriptivnih ili pesničkih tekstova koje sam čitao, tumačio i voleo. Te tekstove shvatamo tako što među predikate svoje situacije unosimo sva značenja koja od jednog običnog okruženja (Umwelt) grade svet (Welt)”<sup>15</sup>. Šta od ovog „nezaboravljenog zaborava” imamo u ljubavi? Već je pomenuta ona težnja da ljubav traje večno i istovremena svest o nemogućnosti tog zahteva u svakoj ljubavi. Taj ljubavni zaborav nas dovodi do same srži naše ljubavi - on je samo

---

13 Lihačov D. S., *Poetika stare ruske književnosti*, Beograd 1972, str. 399-400. “Vreme dela je uvek u izvesnom sukobu sa vremenom čitaoca. U celini, to je borba za besmrtnost umetničkog dela, za njegovu pobedu nad realnim vremenom ... čitalac kao da živi dvostrukim životom: svojim i onim u delu koje čita.”

14 Birkerts S., Sudbina čitanja u elektronskom dobu, *Književna reč* br. 500, Beograd 1998, str. 81.

15 Riker P., *Vreme i priča*, Sremski Karlovci 2011, str. 105-106.

---

vremenska forma odsustva, onog nedostatka koji konstituiše svaku (a naročito ljubavnu) Želju.

R. Bart sliku ovog zaborava pronalazi u ljubavnom vapaju, koji je najčistiji i književnosti najbliži u formi pisma i u rečenici: „Mislim na tebe”. Bart upravo u toj slici kao da je najbliži granicama mogućeg govora o onoj metonimiji Želje koju zovemo „ljubav”. „Šta znači to „misliti na nekog”? To znači: zaboraviti ga (bez zaborava ni sam život nije moguć) i često se iz tog zaborava buditi. Mnogo toga ga, asocijacijama, vraća u moj diskurs. „Misliti na nekoga” znači zapravo tu metonimiju. Jer takva misao je po sebi prazna: ja ne mislim *tebe*; ja te naprosto vraćam (tačno onoliko koliko te zaboravljam). Taj oblik (taj ritam) nazivam mišlju...<sup>16</sup> Na drugom mestu, taj zaborav Bart direktno povezuje sa odsustvom (objekta Želje), nedostatkom, onim što je možda sama Ljubav (kao neurotska, narcistička i idealizatorska). „Ta odsutnost koja se dobro podnosi nije ništa drugo nego zaborav. Ja sam s vremena na vreme neveran. To je uslov mog opstanka; jer kada ne bih zaboravljao, umro bih. Zaljubljeni koji *ponekad* ne zaboravlja, umire od prekomernosti, premora i napregnutog pamćenja (kao Verter).<sup>17</sup> Tako, paradoksalno, ljubavni zaborav možemo da formulišemo dvostruko: zaborav koji nas *vraća u mišljenje na Drugog* i zaborav *za večnost* (moramo da zaboravimo da ne bismo zaboravili). U književnosti, trag toga zaborava zazvučaće u Disovoj pesmi i onom čuvenom stihu: „Zaboravio sam jutros pesmu jednu ja”. Kao što nas pesnik podseća, u odnosu na sve „stvarne”, dnevne, zapisane pesme, istinska je samo ona „zaboravljena”, nezapisana pesma iz jednog sna, ona u kojoj je *bila* „sreća moja sva”. U ovom haosu metonimija, premeštanja, večne retrospektivnosti, znakova i nedostatka objekata, mi smo u carstvu ljubavnog diskursa. Ali istovremeno i u carstvu teksta.

Kao da u oblasti Imaginarnog zaborava i nema. Možda o tome svedoči i jedno lično iskustvo, jedan davni zapis o ljubavi koja je postojala samo kao priča. Sada već daleke 1993. godine nastao je zapis o jednoj već tada davnoj, gimnazijskoj „ljubavi”. Jer samo Pismo nije ništa drugo do „solilokvij koji se hrani opsesijom prve ljubavi - fascinirajuće i paralizujuće<sup>18</sup>.”

*Ne znam zašto se, ponovo, sećam nje.*

*Jutros me je neki udaljeni zvuk, izgleda, podsetio na davne događaje ili, pre, na nedogođeno. Na ono što je uvek postojalo samo kao želja, kao besmislena nada vrelog srca.*

---

16 Bart R., *Fragmenti ljubavnog govora*, Loznica 2011, str. 186.

17 Ibid., str. 34.

18 Popović-Perišić N., op. cit., str. 90-91.

---



*Postoje nerečene reči koje se ne mogu zaboraviti, nikada.*

*Godine su već prošle od te ljubavi koja to nikada nije, stvarno, bila. Već se u sećanju mešaju i nestaju nekad draga imena i lica, a danas se, kao svakog sumornog i tihog dana, sećam ne samo njenog lika, već i slučajno, uzgred upućenih pogleda i reči.*

*Trenuci sreće su i tada bili retki. Sedeli smo zajedno samo dva časa nedeljno, dva najkraća trenu koje mi je Vreme ikada poklonilo. Ostalim danima bila je daleko od mene, ali sam je uvek lako prepoznavao po plavoj kosi i pomalo sanjivom, kratkovidom pogledu koji je njen svet lišavao grubih prelaza, pravih linija i jasnih kontura i skrivao ga u magli blage zaobljenosti i nedovršenosti.*

*Bio sam svestan toga da me ne može voleti. Uvek okružena samouverenim i veselim mladićima, na nedostižnom prestolu gordosti koju život još nije pretvorio u prah. Bila je najlepša i to je znala. Ipak, kao da je poštovala besmisleni veličinu moje strasti. Ponekad mi je poveravala svoje tajne glasom plašljivog zaverenika, uz lake dodire i tajanstvene osmehe.*

*Sve je to, možda, bila samo igra zavodjenja, nevini i nedužni, ali ipak pomalo surovi podsmeh nemogućim maštarijama.*

*Ne znam zašto se, ponovo, sećam nje. Možda zbog onih trenutaka razumevanja (bez reči) koji su se zbivali neočekivano, usred (i uprkos) same igre zavodjenja. Prišla bi i sela u ugao moje usamljenosti, pa bih u tom času tišine pomislio da je znam, da poznajem njeno pravo i jedino biće. Tada tako bliska, već sutradan je postajala daleka i nepoznata, nadmoćna i pomalo ironična.*

*Voleo sam je i tako stranu, ali sam ponekad sumnjao da ona uopšte i ima neko istinito i stalno biće, koje se može posedovati ( voleti) večno. U trenucima očajja i gubljenja ovog romantičnog mladalačkog poverenja u neki smisao našeg lutanja, u tišini se rađala teška i opasna misao da ona ispod nestalne i prolazne površine (igre) zavodljivosti i ne postoji, kao neka stvarna devojka plave kose, koju sam voleo.*

*Neke reči ne možemo zaboraviti, nikada!*

*Sećam se pismenih zadataka koje smo, ponekad, razmenjivali i čitali pre nego što ih predamo i tako izgubimo zauvek, jer smo tako vodili smo jedini pravi razgovor (ili sam to samo ja govorio).*

*Na kraju četvrtog razreda, na kraju poslednjeg zadatka je napisala: „Dovoljno je želeti.“ Prepustila mi je svoj rad, bez reči. Ovo obećanje smisla, lagani dodir koji ga pratio, slučajan ili samo deo igre, zapamtio sam zauvek.*

*Danas, kad sećanja dobijaju boje lepote ili melanholične nagoveštaje neke bezrazložne, zaboravljene tuge, ja je se sećam. I pišem, jer kako su već zaključili vešti hermeneutičari: „Pisanje je sama ljubav, ljubav druga, drugog, jeste ime za to pisanje”<sup>19</sup>. I sve mi se više čini (ili je to možda tako lakše podneti istinu da je godinama nisam video) da je naša ljubav, koja to nikad zaista nije ni bila, samo jedna nenapisana priča. I da ne postoji bez nje.*

*Ja sam (sada to zapisujem mirno, sigurnom rukom) samo lakoverni (idealni) čitalac koji je poverovao obećanjima, a ona samo vešti pisac koji najviše zavodi kada ništa ne obećava. Za utehu, bar na tren, i pisac ponekad ne laže (veruje svojim obećanjima).*

*Tako je sada, kao ispričana, ova ljubav postala stvarna. Ali mi se (znam to!) nikada nećemo sresti u životnoj prozi (ili se nećemo prepoznati). Jer, i pisac i čitalac su, ipak, samo dva ljubavnika koja se nikada ne pronalaze, a uvek se traže. I u tom lutanju kao da gube deo svog bića i daruju ga nečem značajnijem i trajnijem - samoj priči (pismu); možda time hrane onu slatku laž o smislu priče.*

*Ni priča, ipak, ne donosi utehu. Jer neka samostalnost, neprozirnost i tajanstvenost njenog bića (za mene koji je pišem) otkriva mi da ja nisam pisac (autor), već samo onaj koji piše. Ni ona (na koju me je podsetio daleki zvuk ili melanholična tišina posle njega) to nije (u ovoj priči).*

*Samo smo bespomoćni likovi u tekstu bez pisca ili je pisac samo onaj koga nema. Jer sve piše samo želja.*

Godine su prošle od pisanja ove beleške. Ipak, učinilo mi se da je tekst zanimljiv za temu odnosa ljubavi i čitanja/pisanja kao sveđočanstvo one bitno lične note koja postoji u svakoj imaginativnoj aktivnosti. Osim toga, u ovom sećanju na nešto što se nekad zaista (nije) dogodilo (jednu nedogođenu ljubav) vidimo dvostruko imaginaran (ili sa stanovišta realnosti dvostruko iluzoran) karakter - ova ljubav postoji samo kao priča (samo kao zapis ili kao napisana) i kao razgovor ljubavnika kroz „male priče” (gimnazijske pismene zadatke).

Takođe, ovaj zapis ima još jednu osobinu koja nam olakšava govor o sferama Imaginarnog kojima se bavimo: kao intiman i bez umetničkih pretenzija, bliži je ljubavnom diskursu, ali ne postoji bez pisanja (i nečijeg čitanja). Ova višestruka metonimičnost i metaforičnost same situacije (čitanja i ljubavi) u kojoj se uvek bavimo samo znacima, a nikada objektima, primetna je

---

19 Ibid., str. 47 (citirano prema Elen Siksu (Hélène Cixous)).

i u zapisu koji je naveden. Makar u naznakama moguće je zapaziti i druge odlike tipičnog razvoja ljubavne situacije: objekt ne postoji (osim kao imaginaran), a zaljubljeni se uvek bavi samo znacima. Zato svaki detalj može postati jednako važan (ili nevažan) - jedan dodir, pogled, poziv (ili pismo koga nije bilo), rečenica u davnom pismenom zadatku. To je građa jedne ljubavi.

Preko ove uspomene (ili sećanja na jedan zaborav) stižemo do bitnog pitanja koje određuje dve delatnosti kojima se bavimo.

3. To je pitanje smisla teksta i paralelno pitanje objekta ljubavi. Ovaj paralelizam možemo pratiti i preko srodne formulacije istog pitanja: postoji li ispravno tumačenje/čitanje i postoji li srećna ljubav? Naravno, „srećnu ljubav” u ovoj formulaciji treba razumeti uslovno i dosta retorički, u smislu onoga što je prethodno već rečeno, u okvirima one ljubavi-strasti koja ostaje u Imaginarnom.<sup>20</sup> U pokušaju da još više približimo ovaj problem, možemo ga postaviti kao problem razumevanja. Zaključak, tako užasavajući a tako poznat svima koji su voleli, u formi pitanja iznosi Julija Kristeva: „Šta voljeni razume od onoga što mu ja govorim. Šta ja razumem od onoga što mi on govori? Sve? - Kako smo skloni da verujemo u trenucima naših apoteoza stapanja, toliko potpunih koliko i neizrecivih? Ili ništa - kao što ja to mislim, i kao što on to može reći kod prve rane koja bude potresla našu krhku kulu od ogledala”<sup>21</sup>. To su ona večita pitanja zaljubljenih: da li me voljeni uopšte razume i zašto me ne voli onoliko koliko ja volim njega? Ili očajnički: „Zašto me ne voli barem malo?” Ili se, poput R. Karvera (R. Carver), uvek iznova pitamo: „O čemu govorimo kad govorimo o ljubavi?”

U oblasti čitanja sličan problem sa Imaginarnim se pojavljuje kao pitanje postojanja „smisla teksta” (i sa tim povezanog tumačenja). Bez namere da obrazložem najrazličitije odgovore koji su na to pitanje dati, ukazao bih na mogućnost koju nudi hermeneutika, shvaćena u najširem smislu, od Gadamera (H. G. Gadamer), Hirša (E. D. Hirsch), do „Nove kritike” Deride (J. Derrida) i De Mana (P. De Man). Za našu temu time se otvara jedna moguća konsekvencija, ako prihvatimo ovaj postulirani paralelizam ljubavi i teksta. Čitava tradicija o kojoj je reč, u prvom redu Derida, De Man i H. Blum (H. Bloom), sklona je da do krajnjih granica problematizuje pitanje smisla samog teksta.

---

20 Ograničavanje na ovu specifičnu, tragičnu ljubav-strast (ili zaljubljenost) je i jedan od razloga što je iz ovog razmatranja svesno isključena sfera seksualnosti. Govoreći o zagrljaju, R. Bart jasno naglašava tu razliku: “**Osım snošaja (a tada, dodavola i lınagınarno)** (podvukao N. K.) postoji i onaj drugi zagrljaj...” (*Fragmenti ljubavnog govora*, str. 128).

21 Kristeva J., op. cit., str. 9.

---

Uz različite varijacije, svesno ili nesvesno, čitanje je uvek nekakav prekršaj, bilo spoljašnji (kao kod Deride) ili unutrašnji (kao kod De Mana ili Bluma). Preko radikalnih ideja da knjiga i ne postoji bez čitaoca, kod De Mana stižemo do ideje o „pogrešnom čitanju [misreading]” koje nije nikakva spoljašnja greška, već način postojanja samog teksta. „Ali, kaže De Man, i to je vrlo važno, pogreška tog tipa nije slučajna, nešto što se može ukloniti, misreading nije neka zabluda u smislu nedovoljne pažnje, znanja ili umeća – to su banalni slučajevi pogreške, koji se mogu ispraviti brižljivijim čitanjem teksta, sravnjivanjem s njim itd. De Manova ideja o „pogrešnom čitanju” kao o nužnom putu čitanja kaže da sam tekst proizvodi, produkuje ili stvara – otkriva – vlastite predstave kao takve da ih zbilja možemo prevesti u stabilne identitete, ali da nas utoliko zavodi što, ukoliko se odamo ovoj stabilizaciji semantike, za nama ostaje tropologizacija ili retorizacija kao sklop koji neprestano podrhtava, koji se ne može smiriti u formule, a još manje u konceptualne zamene ... Svaki književni tekst nužno razgrađuje sebe – a to će reći: svoj identitet, svoju stabilnost, svoju jednosmislenost – jer je ta razgradnja ništa drugo do načelo kojim on sebe izgrađuje kao književni tekst.”<sup>22</sup>

Ako pokušamo da ovu hermeneutičku ideju sa teksta/pisma ili čitanja primenimo na ljubavni diskurs i da ponovo, kroz sećanje na ono zaboravljeno, uronimo u onaj vrtlog neizgovorenog i reči, u onu nesreću koju volimo, a koju nazivamo ljubavlju i „koja se pojavljuje u lutanjima metaforičke konotacije”<sup>23</sup>, opet se nalazimo pred jednim posebnim slučajem „pogrešnog čitanja” ili „pogrešnog razumevanja”. Ako ne postoji nikakav unapred (za) dati smisao koga treba otkriti ili makar „uznačiti” (E. D. Hirš) niti neka povlašćena autorska pozicija ili namera u književnom diskursu, već se sve mora dokučiti (ili kreirati) iz samog teksta, što je jedna granična pozicija u tumačenju i put ka apoteozu/idealnog/čitaoca, kako zapravo stvari stoje u onom drugom polju Imaginarnog, u ljubavi?

U tom, takođe radikalnom i graničnom smislu, shvaćena kao unutrašnji pakao i večno odlaganje i igra trijumfujućeg i razornog narcizma, ljubav je jedan veličanstveni slučaj „pogrešnog razumevanja” (ili „pogrešnog čitanja”). Nema srećne ljubavi, kao ni konačnog smisla u tekstu.

U ljubavi smo uvek osuđeni na „pogrešno čitanje”.

Ali to takođe nije neka spoljašnja greška ili slabost subjekta - to je uslov same strukture, samog diskursa. Ljubav je uvek

---

22 Milić N., *ABC dekonstrukcije*, Beograd 1998, str. 51-52.

23 Kristeva J., op. cit., str. 8.

---

„pogrešna”, jer je trijumf i izraz one subjektivnosti koja idealnog Drugog proizvodi iz samog sebe, iz svog nedostatka i svoje Želje. Ta „greška” je uslov njenog postojanja - u ljubavi to je ona strepnja i hladnoća oko srca dok izgovaramo (ili pišemo): „Ovo je ljubav zauvek”. Kao i sve ostalo u igri u kojoj se smisao stalno uspostavlja i ponovo gubi, nestaje u odsustvu, ta strepnja je besmislena (jer joj smisao izmiče!) u izvornom smislu te reči. Kako primećuje R. Bart, „ona je strah od žaljenja koje se već zbilo na samom početku ljubavi, od samog časa kada sam prvi put bio ushićen. Trebalo bi da neko može da mi kaže: „Ne strepite više - već ste ga/je izgubili”<sup>24</sup>.

Iz ove perspektive je razumljiv stav (tako subjektivistički ali tako istinit) da pisci čitavog života u stvari pišu istu knjigu, kao što i čitaoci-(re)kreatori čitaju istu, svoju knjigu, a u različitim ljubavima i ljubavnicima volimo isti idealni lik. Da li je taj lik zaista samo narcistička Slika u ovoj igri ogleдалa i značenja, to pitanje ostaje bez konačnog odgovora.

J. Kristeva razlikuje dve velike figure ljubavnog diskursa, od kojih jedna uspeva da se stabilizuje i zadrži odnos subjekt-objekt uz idealizaciju i edipalni kompleks. Nas, međutim, zanima druga figura, onaj „pakao, koji, međutim sadrži i svoje naličje: metaforu i metamorfozu pomoću kojih osećanje nevoljenosti postaje stanje pisanja (...) Da li to metafora (...) predstavlja uspeli diskurs zaljubljenog perverznjaka koji, od svojih nestabilnih objekata, proizvodi oblačak smisla, i prenosi na taj način svoje čvrsto, bolno i raskomadano telo u miomirisnu sublimaciju jezika u stanju kondenzacije?”<sup>25</sup>

Tako nas ljubav i čitanje/pisanje opet vode na svoje zajedničke izvore, u područja Želje i metafore. Kao što smo videli, Imaginarno nije utešno i romantično; u ljubavi je ono histerično, nedostajuće, bolno, a u pisanju/čitanju je takođe nesigurno, željeno, posredovano do neprepoznatljivosti. Ipak u oba područja Imaginarnog postoji neka produkcija, neko odloženo i ponovo zadobijeno zadovoljstvo, neponovljivo i jedinstveno zbog prirode svoga nastanka. Tako Bart posle „smrti autora” govori o apsolutizovanom subjektu (a šta je drugo zaljubljeni?) i jednom beskrajnom nizu posredovanja i produkcije: „Time želim da kažem da je čitalac subjekt do kraja, da je polje čitanja polje subjektivnosti koja je apsolutna (u materijalnom smislu koji ova stara idealistička reč može od sada imati): svako čitanje počinje od subjekta i od njega je odvojeno samo retkim i finim posredovanjima, učenjem slova, nešto retoričkih obrta, izvan kojih će se ubrzo naći sam subjekt u svojoj sopstvenoj, pojedinačnoj

---

24 Bart R., *Fragments ljubavnog govora*, Loznica 2011, str. 53.

25 Kristeva J., op. cit., str. 357.

---

strukturi: ili u onoj koja želi, ili perverznoj, ili paranoičnoj, ili imaginarnoj, ili neurotičnoj, naravno - i istorijskoj: otuđen ideologijom, rutinom kodova<sup>26</sup>.

Već je nagovešteno da u stanju čitanja/pisanja postoji nekakvo „zadovoljstvo u tekstu”, neko uspostavljanje nedostajućeg smisla, neko pulsiranje Želje. „Tako shvaćena, književnost nam se čini kao povlašćeno mesto na kome se uspostavlja i razgrađuje smisao, iščezava onda kada poverujemo da se obnavlja. Takav je učinak metafore. Isto tako, **književno iskustvo se otkriva kao u suštini ljubavno iskustvo** (podvukao N.K.), koje destabilizuje ono što je isto time što ga poistovećuje sa drugim.”<sup>27</sup> Kristeva još neposrednije tvrdi da je „jezik ljubavi uzlet metafora: on spada u književnost”<sup>28</sup>.

Skoro smo skicirali jedno moguće viđenje čitanja i/ili jedno moguće shvatanje ljubavi. Ipak kao da nismo ništa bliže rešenju pitanja sa početka teksta. Mi, nekadašnji, „strasni” čitaoci, znamo kako smo čitali i kako smo voleli. Ali kako će voleti naša deca? I kako će čitati?

Odgovor na ovo pitanje možemo samo da naslućujemo.

Budućnost je neprozirna ili stiže tako brzo da ne možemo da je primetimo. O promeni čitalačkih navika mnogo toga je rečeno, napisane su elegije i ode.<sup>29</sup> Bez želje da se upuštamo u vrednosne sudove i procenjujemo vreme koje *više nije naše*, skrenućemo pažnju samo na posledice koje *drugačije čitanje* može imati na *drugačiju ljubav* naše dece, te čuvene *google*-generacije. Čini se da Ž. Vučković govori o suštini problema kada ga locira u jezik: „Sažimanjem reči i izostankom gramatike nastaje jedan novi tehnologizovani jezik, lišen semantičkog bogatstva, kulturološkog i duhovnog potencijala. Ako je tačno Vitgenštajnovno zapazanje da su granice našeg jezika zapravo granice našeg sveta, očigledno je da osiromašenje jezika neminovno dovodi i do osiromašenja smisla i gubitka humane svrhe komuniciranja”<sup>30</sup>. Pravo pitanje zaista jeste: kakve su metafore u tom jeziku bez posredovanja, kakve su njegove metonimije, kakva je Želja i kakvo je „ludilo” u tom jeziku. Kakva je sintaksa tog novog čitanja i kakva su njena pravila? „Reči nikada nisu lude ... luda je sintaksa”, reći će Bart za zaljubljenog.

---

26 Bart R., O čitanju, *Reč* br. 55/1, Beograd 1999, str. 238.

27 Kristeva J., op. cit., str. 293.

28 Ibid., str. 7.

29 Videti, na primer, stavove S. Birkerca i N. Kara.

30 Vučković Ž., Sumrak Gutenbergove galaksije: kulturološke i epistemološke implikacije, *Teme* god. 35, br. 2, Niš 2011, str. 514.

---

Možemo u tom svetu brzog, neposrednog i direktnog (što nam često deluje kao površno), onoga što se želi odmah i potpuno i što se želi samo za sebe, skicirati jednu novu epistemologiju Želje. Novi jezik ili „jezik novih/budućih/čitalaca možda (za nas) jeste „erodiran”, kako je još davno primetio S. Birkerc, ali mislim da i to novo, fragmentarno čitanje (celina kao da ne postoji) može i mora da proizvede nove svetove, nove nedostatke, nove priče. Čekanje na *sms* poruku koja neće stići, skidanje sa liste prijatelja bez objašnjenja i nestanak nepoznatog u praznini digitalnog, neko časkanje na *gmail*-u, fragmentarno, grozničavo, nezavršeno, puno nagoveštaja, one reči koje se čekaju dok Neko kuca tekst... Jedan blog u kome je intima izbrisana ili je time postala potpuno nova i drugačija? Sve je to materijal za neke nove ljubavi... Ako se prisetimo one stare epistemologije Želje o kojoj je bilo reči u ovom tekstu, jasno je da će nove ljubavi snagom svog nedostatka rađati nove priče, a one će nalaziti neke nove, drugačije čitaocce.

Za kraj, naravno, ostaje samo pitanje o kraju.

Ono isto koje se uvek postavlja za čitaoca i zaljubljenog: „Zar je ovo kraj (knjige, ljubavi)?” Tim pitanjem smo, više nego ikad, podanici Imaginarnog - one lualice, osuđene da traže savršenu knjigu i savršenu ljubav. Valjda upravo to od nas čini Čitaocce, Ljubavnike, jednom rečju - ljude. R. Bart ovu neminovnost prepoznaje u figuri ljubavnog govora koju naziva, jednostavno, „Lutanje“. „Uvek se ponašam (...) kao da mi se ljubav jednog dana može ispuniti, kao da je Najviše Dobro (Smisao, Razumevanje - prim. N. K.) moguće. Otuda ta čudna dijalektika koja omogućuje da za apsolutnom ljubavlju dolazi druga bez ikakve muke, kao da, ljubavlju, ulazim u drugu logiku (u kojoj apsolutno više nije u obavezi da bude jedinstveno), u drugo vreme (...) ne mogu prestati da lutam (da volim) zbog drevnog belega kojim sam, u davno doba mog najranijeg detinjstva, posvećen bogu Imaginarnog i savladan prinudom reči koja me nagoni da, iz luke u luku, govorim „Volim te”, dok neko drugi tu reč ne prihvati i istom mi uzvrat; ali niko nije kadar da na sebe uzme nemoguć odgovor (nepodnošljivo potpun) i lutanje se nastavlja.”<sup>31</sup>

Zaključak, pomalo uopšten i previše ontološki, može se ipak razumeti kao utešan. U toj opštoj metaforičnosti koja traje, ljubavi zapravo nisu tragične ili pogrešne. To je u njihovoj prirodi. Govoreći o čitanju i ljubavi, u stvari govorimo o stanju sveta.

Posle jedne ljubavi, uvek sledi neka druga (i uvek ona jedna ista). Posle pročitane knjige uvek sledi nova. Dok se jedna priča

---

31 Bart R., *Fragmenti ljubavnog govora*, Loznica 2011, str. 126-127.

završava, neka nova uvek negde počinje. A možda je, kao što je rečeno, i priča uvek ista, za čitaoca koliko i za pisca. U ovom svetu značenja, metafora je uvek na delu. Bilo da je, poput Rikera, ontologizujemo ili da je (dis)kvalifikujemo kao ludilo pojedinih diskursa, ona uvek govori nešto više od sebe same i od želje onih koji je izriču.<sup>32</sup> Taj višak značenja, ono što ostaje kao sećanje na neku „zaboravljenu“ priču ili davno minulu ljubav, možda i jeste onaj smisao za kojim tragamo - u pričama, u ljubavima, u životima...

I kao da smo svi nedužni u toj igri, toj mreži posredovanja i odlaganja, u tom svetu ogledala i privida. Kao delići jedne veće, neprozirne i nama nedokučive Celine, kojima upravlja izvornija sila, sila Želje i sila jezika, sila metafore. Iz te elementarnosti i izvornosti kao da dva carstva Imaginarnog kojima smo se bavili i crpu svoju vitalnost i snagu. Kada sve izgubimo, kada je svemu kraj, baš tada smo najdublje u okrilju Imaginarnog.

To je verovatno jedina i najveća uteha koju možemo imati. Kao i ona, uvek naknadna svest o metafori koja negde cveta i čiji smo deo bili.<sup>33</sup> I koja je zauvek negde sačuvana, jer mi i nismo ništa drugo do skupovi naših metafora, metonimija, analogija, kojima konstituišemo svet. I više od toga.

„Svi smo mi subjekti metafore.“<sup>34</sup>

#### LITERATURA:

- Bart R., O čitanju, *Reč* br. 55/1, Beograd 1999.
- Bart R., *Zadovoljstvo u tekstu*, Službeni glasnik, Beograd 2010.
- Bart R., *Fragmenti ljubavnog govora*, Loznica 2011.
- Birkerts S., *The Gutenberg elegies: The fate of reading in an electronic age*, New York 1994.
- Birkerts S., Sudbina čitanja u elektronskom dobu, *Književna reč* br. 500, Beograd 1998.
- Blum H., *Antitetička kritika*, Beograd 1980.
- Božić J., Eutimija ili o umetnosti čitanja, *Kultura* br. 120/121, Beograd 2008.
- Božić J., Čitalac u središtu pažnje: savremene teorije čitanja, *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* br. 1, 2001.

---

32 Detaljnije o strukturi metafore videti kod P. Rikera i A. A. Ričardsa (I. A. Richards).

33 Često je u pesništvu i književnosti uopšte život metafore u jeziku upoređivan sa životom bilja. O ovom „cvetanju“ u jeziku detaljnije videti kod E. R. Kurcijusa, *Evropska književnost i latinski srednji vek* i A. A. Ričardsa, *Filozofija retorike*, deo o Kolridžu, o rečima kao „delovima i klijanju bilja“.

34 Julija Kristeva, op. cit., str. 294.

---



Vučković Ž., Sumrak Gutenbergove galaksije: kulturološke i epistemološke implikacije, *Teme* vol. 35, br. 2, Niš 2011.

Damjanov S., Ljubav čitanja, čitanje ljubavi, *Reč* br. 18, Beograd 1996.

De Man P., *Problemi moderne kritike*, Beograd 1975.

De Man P., Moderni majstor, *Reč* br. 22, Beograd 1995.

Ilić S., *Kako čitati*, Beograd 2005.

Kristeva J., *Ljubavne povesti*, Sremski Karlovci 2011.

Kordić R., *Polimorfno čitanje*, <http://www.scribd.com/doc/12932382/radoman-kordic-polimorfno-citanje> (preuzeto 25. 11. 2009).

Kurcijus E. R., *Evropska književnost i latinski srednji vek*, Beograd 1996.

Lihačov D. S., *Poetika stare ruske književnosti*, Beograd 1972.

Milić N., *ABC dekonstrukcije*, Beograd 1998.

Popović-Perišić N., *Literatura kao zavođenje*, Beograd 2004.

Radojčić S., Autor i njegovo značenje: Hiršova kritika Gadamerove filozofske hermeneutike, *Nasleđe* god. 3, br. 5, Kragujevac 2006.

Ricoeur P., *Živa metafora*, Zagreb 1981.

Riker P., *Vreme i priča*, Sremski Karlovci 2011.

Ričards A. A., *Filozofija retorike*, Novi Sad 1988.

Ružmon D., *Ljubav i Zapad*, Beograd 2011.

Radović M., Savremene teorije čitanja, *Književna kritika*, XX br. 3, Beograd 1989.

Carr N., Is Google Making Us stupid? The Atlantic Magazine, July/August 2008. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/07/is-google-making-us-stupid/6868/> (25. 09.2011).

Nebojša Kovačević  
National Library of Serbia, Belgrade

READING AND LOVE – (RE)CONSTRUCTION  
OF A MEMORY

Abstract

The article examines validity of the analogy between the two empires of Imaginary: reading and love. Through analysis of a memory, two discourses are compared on personal and general levels by showing characteristic moments. Reading and love are observed as exceptional cases of „misreading/misunderstanding“, with common root in the Desire and deficiency. In a changing world possible changes in the experience of love and reading in the „new readers“ and a general importance of this analogy in the human world as the world of metaphor, are examined.

**Key words:** *reading, love, Imaginary, Desire, metaphor*